

Zgłoszony do druku: 04.11.2025

Przyjęty do druku: 13.11.2025

DOI: <https://doi.org/10.12775/AKZ.2025.015>

**Olney, Richard John. *English Archives: An Historical Survey*.
Liverpool: Liverpool University Press, 2023.**

W 2023 r. w ramach współpracy wydawnictwa Liverpool University Press oraz stowarzyszenia British Records Association ukazała się książka pt. *English Archives: An Historical Survey*¹. Jej autorem jest Richard Olney, były pracownik Lincolnshire Archives Office oraz Królewskiej Komisji ds. Historycznych Manuskryptów (ang. *Royal Commission on Historical Manuscripts*)². Warto wspomnieć, że w dorobku Olney’a znajdują się prace na temat historii Anglii, ze szczególnym uwzględnieniem historii politycznej, społecznej i lokalnej XIX w., oraz przewodniki dotyczące źródeł rękopiśmiennych. W 1973 r. wydana została jego rozprawa doktorska opisująca politykę hrabstwa Lincolnshire w latach 1832–1885, kiedy przyjęto ustawy reformujące brytyjski system wyborczy³.

Recenzowana monografia przedstawia historię angielskich archiwów i archiwaliów w szerokiej panoramie dziejów od wczesnego średniowiecza do współczesności, a dokładnie od czasów anglosaskich do roku 1980, po którym przyspieszyły procesy związane z nadejściem tzw. ery cyfrowej. Olney podjął się zatem trudnego i ambitnego zadania opracowania ponadtysięcletniej historii angielskiej archiwistyki. Wyprzedzając konkluzję końcową, należy stwierdzić, że autorowi udało się w zwięzły sposób przedstawić główne wydarzenia i przemiany, które miały wpływ na angielskie archiwa w różnych okresach historycznych, począwszy od najazdu Wikingów na Wyspy Brytyjskie i podboju Anglii przez Normanów, przez powstanie chłopów pod wodzą Wata Taylera (tzw. *Peasants' Revolt*) i kasatę klasztorów w czasach Henryka VIII, po naloty bombowe podczas II wojny światowej.

¹ Olney, *English Archives*.

² Royal Commission on Historical Manuscripts, powszechnie znana jako Historical Manuscripts Commission (HMC), powstała w 1869 r. w celu określenia lokalizacji i stanu zachowania dokumentacji historycznej przechowywanej w prywatnych zbiorach i lokalnych archiwach. W 2003 r. w wyniku połączenia komisji HMC oraz Public Record Office powołano Archiwum Narodowe w Londynie (ang. The National Archives). Zob. Stępień, *Archiwa Narodowe w Wielkiej Brytanii*, 58–59, 230–31.

³ Olney, *Lincolnshire Politics*. Zob. też: Olney, *Rural Society*; Olney, *Manuscript Sources*; Olney, *Farming and Society*.

Książka została podzielona na trzy części i 12 rozdziałów, które uzupełniają: przedmowa, wykaz skrótów, słownik 67 terminów (archiwalnych, kancelaryjnych i historycznych), wprowadzenie, postscriptum, bibliografia oraz indeks. Układ pracy jest zarazem chronologiczny i tematyczny. W kolejnych rozdziałach w spójny i jednolity sposób ukazano następstwa różnych wydarzeń historycznych dla wybranych rodzajów akt oraz ich wytwórców, takich jak administracja królewska/państwowa, władze lokalne, kościoły i klasztory, instytucje i organizacje (np. oświatowe i charytatywne), przedsiębiorstwa, majątki ziemskie oraz rodziny i osoby prywatne. Przyjęty układ tekstu niewątpliwie ułatwia czytelnikowi śledzenie historii archiwów i praktyk prowadzenia dokumentacji na przestrzeni dziejów.

Podział książki na trzy części obrazuje ewolucję profesji archiwalnej w kolejnych epokach historycznych, od roli administratora w średniowieczu i antykwariusza w nowożytności po funkcję archiwisty we współczesności. Część pierwsza zatytułowana „The Age of the Administrator” w głównej mierze obejmuje okres średniowiecza, od VII stulecia do roku 1530. Taki przedział czasowy uwzględnia cztery podokresy: przed podbojem normanńskim i po podboju do 1190 r. oraz do końca XIV w. i 1530 r. Pionierską rolę w tworzeniu i zabezpieczaniu dokumentacji w czasach anglosaskich odegrały opactwa i klasztory benedyktyńskie, którym nadano liczne przywileje i dobra ziemskie. Wzrastająca rola świadectwa pisanego w zakresie działalności gospodarczej i prawnej sprawiła, że w murach klasztorów oraz przy katedrach biskupich zaczęły powstawać pierwsze angielskie archiwa, których pełniejszy rozwój przypadł na okres po podboju normanńskim w 1066 r. Wydarzenie to stanowiło impuls do rozwoju praktyk przechowywania dokumentacji oraz powstania nowych form kancelaryjnych, takich jak kartularze (ang. *cartulary*), czyli księgi zawierające odpisy lub streszczenia przywilejów i praw. Ważnym momentem dla rozwoju archiwów państwowych było przygotowanie katastru gruntowego (ang. *Domesday Book*) oraz powołanie na początku XII w. królewskiego urzędu skarbowego (ang. *Exchequer*). Zachowane dokumenty finansowe z tego okresu (tzw. *pipe rolls*) obrazują stan finansów angielskiego skarbu państwa, w tym wydatki i dochody na rzecz Korony. Podejmując te zagadnienia, Olney wspomniał o traktacie Richarda Fitz Nigela, skarbnika centralnej administracji królewskiej Henryka II. Spisany po łacinie około 1178 r. traktat był wielokrotnie wydawany i tłumaczony, także na język polski⁴. Jego przedmiotem była organizacja *Scaccarium* (Szachownicy, czyli Urzędu Skarbu Państwa)

⁴ Zob. Fitz Nigel, *Dialog o szachownicy*.

oraz obowiązujące wówczas procedury rozliczeniowe z tytułu zobowiązań podatkowych wobec króla.

Wiek XIII stanowił okres znaczących przemian w społeczeństwie angielskim (związanych m.in. ze wzrostem populacji miejskiej i ekspansją gospodarki pieniężnej) oraz dalszego rozwoju różnego rodzaju archiwów: królewskich, kościelnych, miejskich i sądowych. Istotnie zwiększyła się liczba i różnorodność wytwarzanych dokumentów, nie tylko o charakterze prawno-majątkowym. Jak podkreśla Olney, instytucje kościelne w XIII w. utraciły prymat w sprawach archiwalnych na rzecz administracji państwowej, ale nadal poszukiwały sposobów na ulepszenie praktyk prowadzenia dokumentacji. Swoją pozycję w tym czasie ugruntowały sądy królewskie zwane *Common Pleas* i *King's Bench*. Wzrastać zaczęła rola kancelarii dworu królewskiego (ang. *Chancery*) oraz jego personelu. Jednym z wpływowych kanclerzy i doradców królewskich był Hubert Walter (ok. 1160–1205), który przyczynił się do powstania rejestru nadanych praw, przywilejów, urzędów i posiadłości (tzw. *charter roll*).

W okresie tzw. długiego późnego średniowiecza (1300–1530) własne archiwa zaczęły posiadać uczelnie, szpitale, przytułki oraz inne organizacje charytatywne, a także dwory majątków ziemskich (ang. *manors*) i przedsiębiorstwa handlowe (ang. *mercantile enterprises*). Coraz więcej akt gromadzili przedstawiciele szlachty utytułowanej (ang. *nobility*) i nieutytułowanej (ang. *gentry*, *landed gentry*). W tym okresie rozwinęły się metody porządkowania i ewidencjonowania dokumentacji w postaci pisemnych rejestrów, zwłaszcza w archiwach królewskich, kościelnych i miejskich. Olney prześledził także postawy społeczne wobec archiwów i dokumentacji potwierdzone źródłowo dla powstania chłopskiego z 1381 r.

Osobny rozdział pierwszej części pracy został poświęcony na omówienie przemian w sferze mebli i pojemników służących do przechowywania akt w średniowieczu. Temat choć niezwykle interesujący jest jednocześnie słabo zbadany i opisany w literaturze. Olney w oparciu o szczątkową i rozproszoną bazę źródłową ukazał, w jaki sposób chroniono ważne dokumenty z wykorzystaniem różnego rodzaju drewnianych skrzyń, szaf (*armarium*), pudełek, koszy, ale też skórzanych sakiewek i płóciennych toreb. Jednocześnie zwrócił uwagę na pogłębiający się w wiekach średnich problem braku wystarczającej przestrzeni magazynowej dla zwiększającej się produkcji kancelaryjnej.

Część druga książki pt. „The Age of the Antiquary” obejmuje okres od 1530 r. do 1830 r. i została podzielona na pięć podokresów. W pierwszej części przeanalizowano wpływ, jaki na archiwa i dokumentację do 1560 r. wywarły trzy wydarzenia historyczne: kasata klasztorów katolickich (w tym przywłaszczanie ich majątków), reformacja oraz wprowadzenie rejestracji metrykalnej. Drugi rozdział przedstawia lata 1560–1640 jako okres względnego spokoju dla

rozwoju praktyk ochrony i prowadzenia dokumentacji w administracji państwowej (centralnej i lokalnej) oraz kościelnej. W tym czasie rozwinęły się nowe rodzaje akt majątkowych i gospodarczych, w tym rejestry praw do nieruchomości, księgi rachunkowe i księgi protokołów. W końcowej części rozdziału Olney zwrócił uwagę na dwa zjawiska charakterystyczne dla tego okresu – modę na pisanie listów i rozwój archiwów osobistych oraz rolę antykwariuszy w zachowaniu dokumentacji.

Kolejny, trzeci rozdział ukazuje następstwa, jakie dla archiwów przyniosły wstrząsy polityczne i administracyjne związane z angielską wojną domową (ang. *English Civil War*)⁵ oraz okresem bezkrólewia (ang. *Commonwealth and Protectorate*), kiedy władzę w latach 1649–1660 sprawował parlament i Rada Stanu. Dalszy rozdział omawia przemiany archiwów angielskich w ostatnich czterech dekadach XVII w. W tym czasie nieustannie rosło znaczenie dokumentów państwowych (ang. *State Papers*) gromadzonych i wytwarzanych przez sekretarzy stanu. Zaczęły powstawać też instytucje prywatne, takie jak banki (w 1694 r. założono Bank of England), towarzystwa naukowe i społeczne, których archiwa miały w przyszłości zyskiwać na znaczeniu. Rozdział kończy się krótkim opisem zniszczeń dziedzictwa archiwalnego, jakie w 1666 r. spowodował Wielki Pożar Londynu (ang. *Great Fire of London*).

Ostatni rozdział drugiej części pracy obejmuje lata 1700–1830 jako tzw. długi wiek XVIII, w trakcie którego Wielka Brytania doświadczyła poważnych zmian politycznych, społecznych i gospodarczych, związanych m.in. z polityką kolonialną, reformą administracji rządowej oraz rewolucją przemysłową i agrarną. Wszystkie te wydarzenia znacząco wpłynęły na archiwa i procesy archiwotwórcze. Coraz większą ilość dokumentacji wytwarzać zaczęły organizacje biznesowe i przemysłowe. Dzięki rosnącej pozycji Imperium Brytyjskiego i rozwojowi handlu Londyn uzyskał status centrum światowych finansów i handlu, co przełożyło się na powstanie nowych archiwów i rodzajów dokumentacji o charakterze rachunkowym i księgowym.

Część trzecia książki pt. „The Age of the Archivist” uwzględnia okres od 1830 r. do 1980 r., podzielony cezurą końca XIX w. na dwa krótsze podokresy. Anglia w tym czasie, podobnie jak wiele innych państw, doświadczyła znaczących przemian cywilizacyjnych i kulturowych. Z archiwalnego punktu widzenia jednymi z głównych wydarzeń epoki wiktoriańskiej⁶ było powołanie w 1838 r. centralnego archiwum Public Record Office (PRO) oraz w 1869 r. Królewskiej Komisji ds. Historycznych Manuskryptów (HMC). U podstaw

⁵ Seria wojen domowych pomiędzy rojalistami, a członkami parlamentu w Królestwie Anglii w latach 1642–1651.

⁶ Epoka wiktoriańska to okres w dziejach Wielkiej Brytanii pod panowaniem królowej Wiktorii, która sprawowała rządy w latach 1837–1901.

powstania PRO leżała potrzeba zabezpieczenia archiwaliów państwowych rozproszonych u progu XIX w. pomiędzy kilkudziesięcioma budynkami na terenie Londynu i Westminsteru. Celem działalności HMC było z kolei zbadanie lokalizacji i stanu zachowania dokumentacji przechowywanej w rękach prywatnych właścicieli. Ponadto w drugiej połowie XIX w. wzrastać zaczęła rola organizacji naukowych i społecznych, które w sytuacji braku lokalnych archiwów przyczyniły się do zabezpieczenia akt o wartości historycznej. Dopiero po drugiej wojnie światowej nastąpił rozwój sieci archiwów władz lokalnych (ang. *county record office*). Powstał też Narodowy Rejestr Archiwów (ang. *National Register of Archives*) gromadzący wiedzę na temat brytyjskiego dziedzictwa archiwalnego. Z kolei w 1958 r., w związku z potrzebą wypracowania nowych rozwiązań normatywnych wobec problemu masowości akt współczesnych przyjęto nadal obowiązującą ustawę o aktach publicznych (ang. *Public Records Act*). Olney zwrócił przy tym uwagę na przemiany technologiczne, jakie w archiwach w II połowie XX w. przyniosło mikrofilmowanie oraz technologia komputerowa. W ostatniej części rozdziału ukazano zniszczenia, jakich archiwa angielskie doświadczyły podczas II wojny światowej.

W krótkim tekście postscriptum autor scharakteryzował przeobrażenia ostatnich 40 lat oraz związane z tym korzyści i straty. Sformułował też dwie swoje nadzieje na przyszłość. Po pierwsze, że książka pomoże przeciwdziałać współczesnej tendencji do zbyt swobodnego posługiwania się terminem „archiwum”. W zamierzeniu Olney’a ukazanie długiej i bogatej historii archiwów ma zwrócić uwagę na istotne, definiujące cechy/atrybuty tych instytucji. Po drugie, że monografia pozwoli zbliżyć do siebie przedstawicieli dwóch profesji – historyków i archiwistów, którzy mają wspólny interes w zachowaniu dziedzictwa archiwalnego. Książka ma pomóc w dalszym budowaniu relacji pomiędzy tymi społecznościami na rzecz wspólnych działań związanych z zachowaniem i wyjaśnianiem przeszłości.

Ogólnie rzecz ujmując, książka przedstawia, w jaki sposób tworzone i zabezpieczano akta w różnych okresach historycznych oraz jak zmieniały się funkcje i zadania realizowane przez archiwa. Zdecydowanie mniej uwagi poświęca kwestiom wykorzystania archiwaliów. Główną uwagę położono na ukazanie pewnych prawidłowości w rozwoju instytucji archiwalnych. Olney skoncentrował się na omówieniu wydarzeń, które miały pozytywny lub negatywny wpływ na archiwa i dokumentację. Przedstawił poniesione straty oraz te, których udało się uniknąć podczas trudnych i gwałtownych wydarzeń historycznych. Ukazał przy tym bogactwo i różnorodność angielskiego dziedzictwa archiwalnego. Omówienie historii archiwów w każdym rozdziale poprzedza krótkie wprowadzenie, w którym starano się przedstawić ogólną charakterystykę epoki oraz warunki i czynniki rozwoju archiwów. Więcej

miejsca poświęcono dwóm pierwszym częściom obejmującym okres od średniowiecza do 1830 r. Bardziej ogólnie z kolei potraktowano następny przedział czasowy. W tym obszarze dostępna jednak jest literatura przedmiotu, przede wszystkim książka Elizabeth Shepperd na temat rozwoju instytucji i organizacji archiwalnych oraz profesjonalizacji zawodu archiwisty w Anglii w XIX i XX w.⁷

Opracowanie syntezy dziejów archiwów angielskich należy uznać za przedsięwzięcia udane i potrzebne. Problematyka pracy została napisana przystępnym językiem, wsparta licznymi przykładami i odwołaniami. Treść książki przejawia bogate doświadczenie zawodowe autora, zarazem historyka i archiwisty. Zwięzły styl pracy sprawia, że mogą korzystać z niej zarówno profesjonalni badacze oraz zwykli użytkownicy archiwów. Monografia może służyć jako pomoc dydaktyczna na kierunkach archiwistycznych i historycznych. Przynosi bowiem ogrom wiedzy na temat historii archiwów, a zagadnienia z tym związane pozostają ważnym elementem treści kształcenia na studiach uniwersyteckich. Warto przy tym zwrócić uwagę na bogaty aparat naukowy w postaci przypisów odsyłających do źródeł i literatury przedmiotu. Olney skorzystał z ogólnych opracowań na temat historii Anglii, w tym dziejów poszczególnych aktotwórców oraz ich archiwów. Przeprowadził także szeroką kwerendę w zasobie i zbiorach różnego rodzaju instytucji. Pewien niedosyt budzi fakt, że załączona do pracy bibliografia ma charakter selektywny i nie uwzględnia wszystkich cytowanych publikacji.

Należy stwierdzić, że recenzowana monografia zasługuje na uwagę i lekturę polskiego czytelnika. W szczególności powinna zainteresować badaczy zajmujących się historią archiwów oraz ewolucją metod przechowywania i ochrony dokumentów. Oczywiście dzieje polskich archiwów w wielu momentach przeszłości potoczyły się zupełnie innymi drogami niż historia archiwów angielskich, choćby przez wzgląd na utratę naszej niepodległości państwowej. Książka może jednak stanowić ciekawe uzupełnienie polskiej historiografii w zakresie archiwoznawstwa⁸. Choć nie zawiera pełnego przedstawienia dziejów archiwów angielskich, to odzwierciedla bogatą i złożoną historię tego kraju oraz wszystkie istotne wydarzenia, które miały wpływ na stan zachowania jego dziedzictwa archiwalnego.

Robert Stępień

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

⁷ Shepherd, *Archives and Archivists*.

⁸ Tomczak, *Zarys dziejów archiwów*; Tandecki, *Archiwa w Polsce*.

Bibliografia

- Fitz Nigel, Richard. *Dialog o szachownicy czyli O Urzędzie Skarbu w średniowiecznej Anglii*. Zredagował Sławomir Sojak. Przetłumaczyli przez Rafał Toczko i Genowefa Malicka. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018.
- Olney, Richard John. *English Archives: An Historical Survey*. Liverpool: Liverpool University Press, 2023.
- Olney, Richard John. *Farming and Society in North Lincolnshire: The Dixons of Holton-Le-Moor, 1741–1906*. Lincoln: Lincoln Record Society, 2018.
- Olney, Richard John. *Lincolnshire Politics 1832–1885*. Oxford: Oxford University Press, 1973.
- Olney, Richard John. *Manuscript Sources for British History. Their Nature, Location, and Use*. London: University of London, Institute of Historical Research, 1995.
- Olney, Richard John. *Rural Society and County Government in Nineteenth-Century Lincolnshire*. Lincoln: History of Lincolnshire Committee for the Society for Lincolnshire History and Archaeology, 1979.
- Shepherd, Elizabeth. *Archives and Archivists in 20th Century England*. Farnham: Ashgate, 2009.
- Stępień, Robert. *Archiwa Narodowe w Wielkiej Brytanii. Współczesna organizacja, zasób i działalność*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, 2024.
- Tandecki, Janusz. *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989. Zarys dziejów*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2017.
- Tomczak, Andrzej. *Zarys dziejów archiwów polskich*. Wyd. 2 poprawione i rozszerzone. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, 1982.